

Kvádříkové objekty v domě čp. 529/III v Karmelitské ulici na Malé Straně*

MATOUŠ SEMERÁD & MICHAL TRYML

Při zpracovávání soupisu románských domů v Praze, který posléze vyústil v knižní vydání katalogu (*Dragoun, Zd. – Škabrada, J. – Tryml, M. 2002*), se jeho autoři zabývali i dochovanými zbytky románských konstrukcí ve sklepech budovy čp. 529/III na Malé Straně. Pro větší přehlednost situace byly kvádříkové konstrukce dochované ve sklepech pod v jižním křídlem domu označeny jako objekt (místnost) 1 a zdi pod západním křídlem budovy jako objekt 2. Některé zvláštnosti v konstrukci a výškovém uspořádání způsobily, že byla částečně zpochybněna autenticita zkoumaného zdiva objektu 2 (tamtéž, 21–23), nicméně v rámci celoměstského zpracování nebyl čas ani prostor se jednotlivým objektům věnovat hlouběji. Považujeme za nutné se k tomuto tématu vrátit i proto, že: 1) také novější literatura vcelku o příslušnosti obou prostor do románského období nepochybuje a rekonstruuje na tomto místě objekt složitějšího půdorysu (*Semerád 2001*, 126–128, *Dragoun 2002*, 59) a 2) během archeologického výzkumu v okolí budovy dokázal M. Semerád nad rámec svých povinností na výzkumu získat při rekonstrukci budovy informace, které doplňují naše dřívější znalosti.

Možnost podrobnějšího pohledu se objevila při celkovém zpracovávání výsledků archeologických a stavebně historických výzkumů někdejšího jižního předměstí centrální části Malé Strany.

Morfologie

Zkoumaný objekt se nachází na jižní části petřínského svahu, asi 50 metrů západně od Karmelitské ulice. Hrubou představu o utváření a vývoji reliéfu mikrolokality získanou geologickým průzkumem významně v především v horních polohách nadloží doplňují a upřesňují archeologické sondy. V bezprostředním blízkosti objektu čp. 529/III byly provedeny tři záchranné výzkumy. Těsně u jižní stěny domu byly položeny sondy výzkumů č. 9/85 a 37/00 a až k východní stěně objektu dosáhla jedna ze sond výzkumu č. 16/99. Používání informací zjištěných výzkumem má ale svoje limity. Žádná se sond se nedostala do přímého kontaktu s kvádříkovým zdivem. Platí to především o obou sondách u jižní zdi domu, zejména o ploše 37/00, u nichž byly poznatky týkající se podoby vnější líce kvádříkové zdi a jejího vztahu k terénům jedním ze základních úkolů výzkumu. Bohužel

* Zpracováno s podporou institucionálně financovaného VaV, projekt MKOCEZ01F2701 „Nové prameny k raně a vrcholně středověkým dějinám Prahy. Zpracování a výpověď“.

se ukázalo, že v těchto místech se již kopalo a k základům domu zde byla přizděna plenta izolace proti vlhkosti. U všech sondách pak bezprostředně u domu nebyly zjištěny žádné bezpečně raně středověké vrstvy situace. Ty byly zničeny mladšími zásahy a tak nejvyššími polohami, z jejichž výšky bylo možné vycházet při snaze určit niveletu při výstavbě kvádrkových objektů, jsou deluviální (svahové) uloženiny. Ty vznikly během nejmladších fází pleistocénního vývoje i v průběhu holocénu, kdy byl materiál zvětralých hornin vytvořený na přilehlém Petříně postupně transportován přívalovými dešti, gravitací a soliflukcí do níže položených partií. Horní polohy těchto uloženin tak představují (při absenci půdního typu) minimální výšku terénu v době vzniku staveb.

Popis situace

Objekt 1

O objevu kvádrkového čtvercového objektu v prvním sklepním podlaží jižního křídla poprvé informoval V. Píša (*V. Píša, 1957*). Archeologický výzkum potvrdil, že spodní podlaží románského domu bylo na západní straně zahloubeno 2,5 m pod úroveň terénu. K terénním poměrům v bezprostředním okolí objektu na zbývajících stranách se nelze s určitostí vyjádřit, lze ale předpokládat, že úroveň zahloubení klesala směrem k východu spolu s úklonem svahu. Z této strany bylo také zahloubené podlaží přístupné vstupem, který se v interiéru projevuje částečně dochovanou portálovou nikou zaklenutou kvádrkovými klenáky. V protější západní stěně je provedena na výšku mírně obdélná odkládací nika. Rozsah odhaleného zdiva umožňuje vyloučit, že by spodní podlaží bylo zaklenuto. Minimální rozsah průzkumu neumožnil plochostropost přímo potvrdit např. nálezem úložných kapes pro stropní trámy.

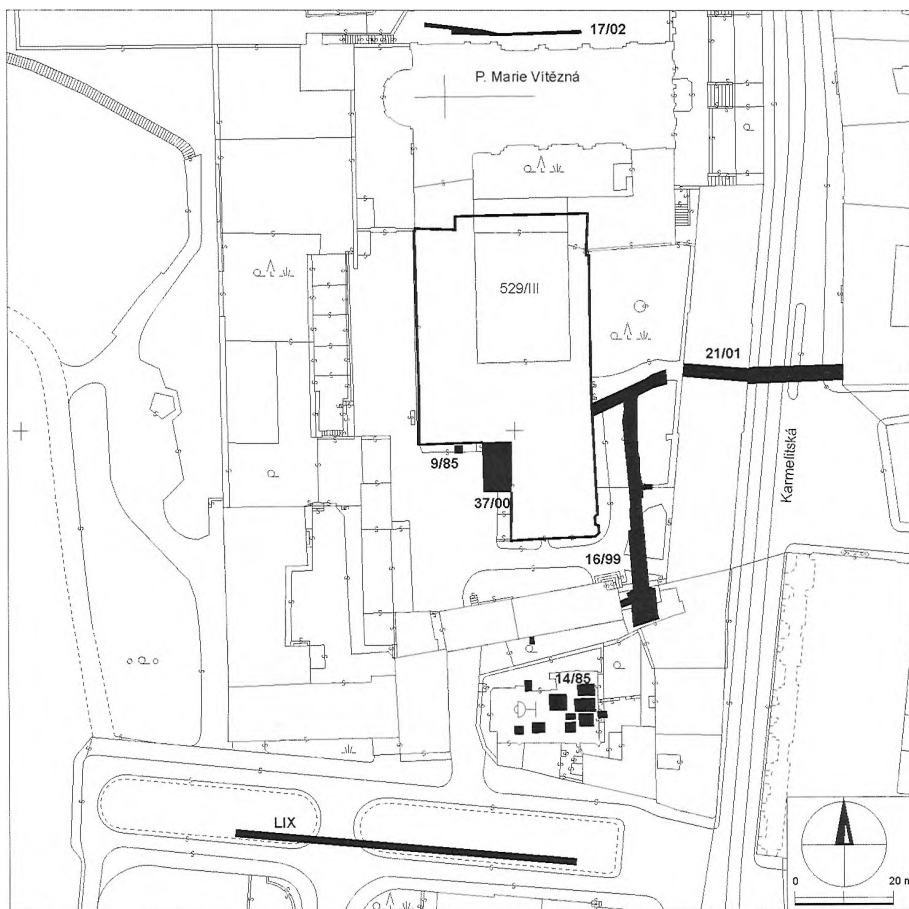
Nové poznatky o stavbě byly získány při rekonstrukci historického objektu v roce 2000, kdy byl průzkum zaměřen především na zdokumentování kvádrkových konstrukcí odhalených při stavebních pracích v dnešním přízemí budovy. Odhalené úseky zdiva byly doplněny v minimálním potřebném rozsahu několika cíleně vedenými sondami. I přes značné porušení původních konstrukcí řadou mladších zásahů se podařilo identifikovat několik klíčových stavebních prvků.

Za současného poznání můžeme o objektu 1 hovořit jako o věžovém domě založeném na čtvercovém půdoryse o vnitřních rozměrech 5,3x4,9 m, se zdmi tloušťky 0,96 m. Dochované části kvádrkového zdiva bylo možné sledovat na západní stěně až do výšky 0,5 m nad podlahu prvního patra. To představuje od podlahy nejnižšího podlaží téměř 8,5 m zachované výšky věže. Zdivo je provedeno z pravidelně řádkovaného kvádrkového zdiva, přičemž jednotlivé kvádrky jsou vysoké od 18 do 30 cm. Nedochovala se převážná část původní úpravy líce zdiva s podřezáváním spár, jak bývá obvyklé u románských staveb. Důvodem snad může být to, že malta ve spárách podřezávaná vůbec nebyla a byla pouze rozetřena po povrchu líce zdiva. Snáze pak podlehla povětrnostním vlivům nebo jiným následným povrchovým úpravám se kterými splynula. Jediné stopy povrchové úpravy líce a spár byly nalezeny na vnější straně jižní stěny, skryté v zásypu klenby mladší přístavby. Jedná se o tenký nátěr iluzivního kvádrování bílým štukem přes maltu pravděpodobně vyhřezlou ze spár a rozetřenou po povrchu kvádrů.

Současné zastropení místnosti v přízemí budovy je provedeno cihelnou valenou klenbou s osou vrcholnice ve směru východozápadním, tj. kolmou ke svahu Petřína. Při zá-

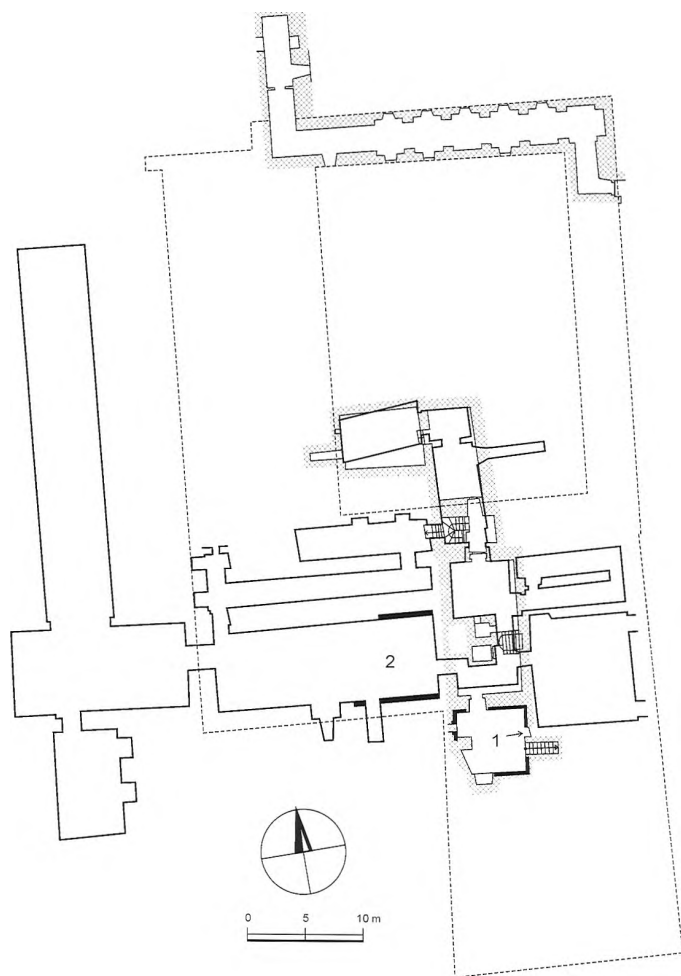
padní stěně byla vrcholnice klenby proražena pro vedení odpadního potrubí. Byly tak odhaleny pozůstatky starší klenby ve formě opukových klenebních kamenů uložených do původního zdiva. Stávající klenba tedy s největší pravděpodobností kopíruje stejný nebo podobné provedení zaklenutí v době vzniku stavby.

Jiný výběh klenebního čela provedený z opracovaných kvádrů byl také odhalen v severní stěně severovýchodního rohu místnosti, ale následně byl dozděn kvádřikovým zdivem až do rohu. Z toho plyne, že původní záměr provést klenbu tímto způsobem byl změněn.

Obr. 1: Výřez z mapy Prahy s okolím domu čp. 529/III. Černé plochy archeologických sond s čísly dle systému v NPÚ. Polohopisný obsah byl odvozen z katastrální mapy.

V ploše stěn se nepodařilo objevit stopy po okenních otvorech. Výjimku tvoří dva kvádry přibližně ve středu jižní stěny odkryté v úrovni dnešní podlahy. Jejich západní strany končí nad sebou ve svislé linii. Svými rozměry porušují vodorovné spárování přiléhajících kvádrů. Poloha kvádrů vzhledem k úrovni vnějšího terénu vylučuje, že by se jednalo o špaletu okenního otvoru, ale spíše o fragment špalety portálové niky umožňující vstup do přízemí věžového domu od jihu. To také potvrzuje skutečnost, že dále směrem východním od těchto kvádrů pokračuje směs různorodého zdiva, patrně zazdivky zmíněné portálové niky. To že v těchto místech byl vstup i v pozdějších stavebních etapách, potvrzují dvě svislé spáry po mladším průchodu v těsné blízkosti původního vstupu.

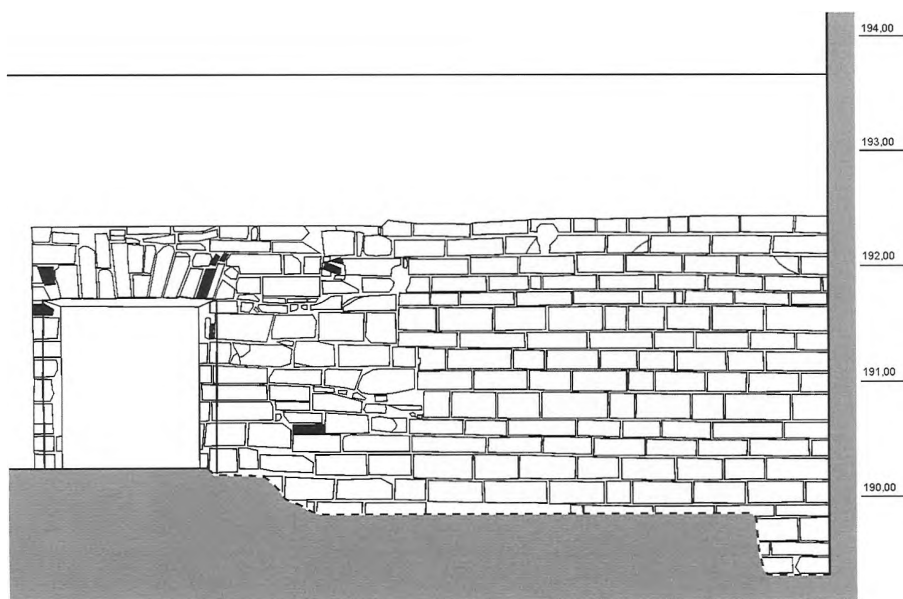

Obr. 2: Půdorys obou pater sklepů domu čp. 529/III. Tučně kvádríkové zdivo objektů 1 a 2.

Neméně zajímavé zjištění se podařilo provést na vnější straně severní zdi. V blízkosti severozápadního nároží věžového domu pod podlahou přilehlého křídla Grypskovského paláce byl objeven krátký úsek dvou řad kvádříků uložených na lomovém zdivu. Poloha lomového zdiva potvrzuje úroveň terénu v okolí věže zjištěnou archeologickým výzkumem.

Objekt 2

Kvádříkové zdi byly ve spodním suterénu západního křídla budovy identifikovány již v roce 1926, nález byl podrobněji publikován až téměř o čtvrtstoletí později (*Hlubinka 1951*, 34). Z pravidelně otesaných kvádrů jsou vystavěny východní části severní a jižní obvodové zdi sklepa. Východní zeď sklepa je vystavěna z lomového kamene, západní stěna původního prostoru zřejmě zanikla při rozšiřování sklepa. Kvádříkové zdivo je v severní stěně sledovatelné v délce 3,6 m, v jižní zdi dosahuje délky téměř 6 m. Po nedávno provedené rekonstrukci celého objektu bylo rezné zdivo ponecháno pouze na severní zeď místnosti, jižní stěna, přístupná od Hlubinkových dob, byla (neznámo proč a jak) omítnuta. Tato skutečnost ztěžuje další pozorování, musíme se spoléhat na již provedenou dokumentaci. V době zpracovávání katalogu bylo na stěnách od dnešní podlahy viditelných 15 řádek, na dvou místech byly při rekonstrukci místnosti zjištěny dvě, u severní zdi tři řady zdiva i pod úrovní podlahy. U jižní stěny byla při tom zjištěna úroveň spodní hrany nespodnější kvádříkové vrstvy na niveletě 189,30 m. Pod ní je vrstva menších opukových kamenů a dále je do hloubky 40 cm sledovatelná cihlová zeď.

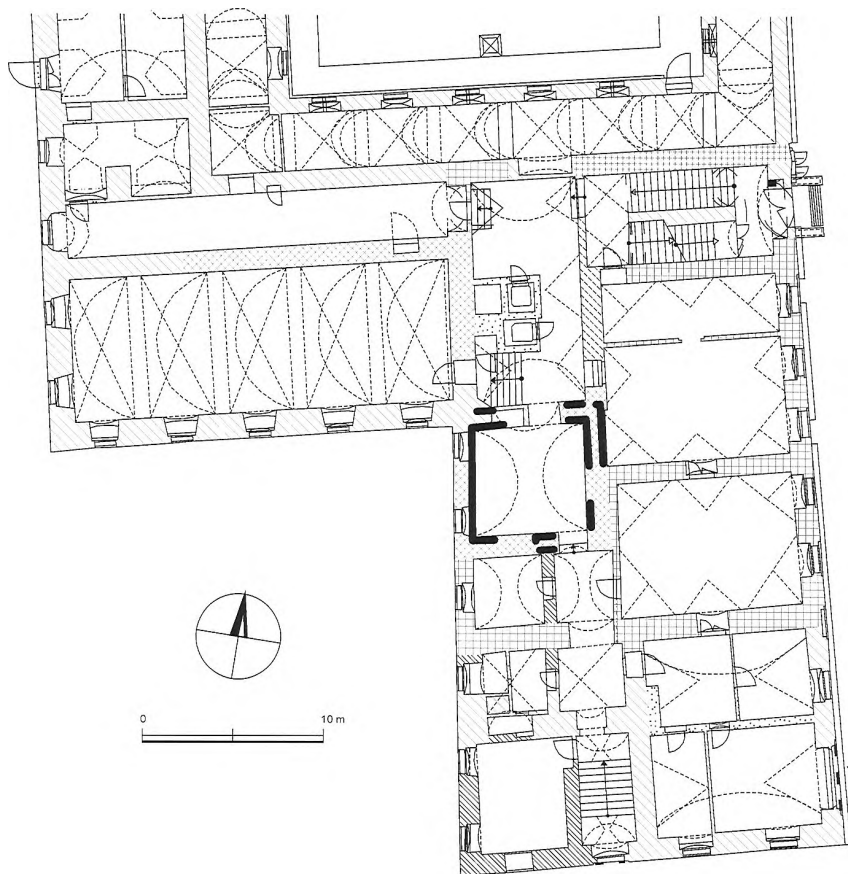
Obr. 3: Líc kvádříkového zdiva severní stěny objektu 2.

Už v katalogu bylo konstatováno na první pohled výjimečné pravidelné řadkování zdiva. Výška jednotlivých řádek se pohybuje mezi malým rozpětí od 16 do 20 cm, přičemž tuto hranici přesahují směrem nahoru i dolů pouze dvě řádky (14, resp. 24 cm). Použité kvádry jsou dlouhé od 40 do 90 cm, pouze řídce jsou menší.

V řádcích se objevují ojediněle cihly, není ale úplně vyloučené, že jde o zazdívky otvorů po trámech. Na líci kamenů nejsou typické miskovité prohlubně po úderech kladivem, ale stopy po špičáku. V jižní zdi se vyskytují kameny s pečlivě opracovanou obvodovou stezkou, provedenou šikmými údery dlátem, před kterou vystupuje hruběji otesaný líc kamene. Kvádrkové zdivo je dochováno do výše více než 3 metry. Protože v něm chybí stopy po náběhu klenby, je nutné předpokládat, že místnost byla plochostropá.

Obr. 4: Detail kvádrkové líce střední části severní stěny objektu 2.

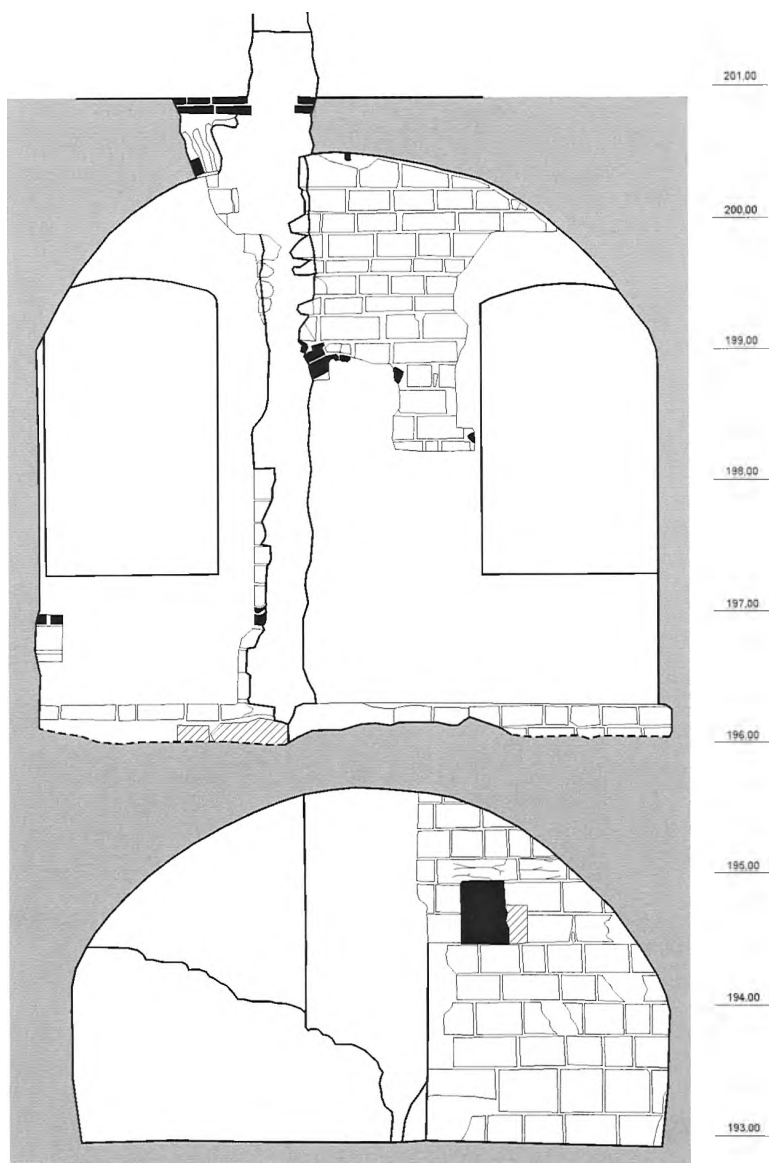
Obr. 5: Půdorysné uspořádání přízemí jižního křídla domu čp. 529/III se zakreslením průběhu dokumentované kvádřikové lince druhého podlaží objektu 2.

Popsané skutečnosti zpochybňují do jisté míry autenticitu zdiva. Na druhé straně ale zatím neznáme případ, kdy by v mladších obdobích bylo zdivo vystavěno podobným způsobem.

Shrnutí a interpretace

Nové zhodnocení kvádřikových objektů ve sklepech domu čp. 529/III doplnilo naše současné znalosti, především pokud jde o objekt 1.

Z výše uvedeného plyne, že objekt představuje věžový dům, který měl velmi pravděpodobně tři podlaží. Dvě podlaží jsou fyzicky zachovány dodnes. První podlaží bylo zahloubené, plochostropé, přístupné od východu sestupnou šjí. Do druhého, přízemního podlaží

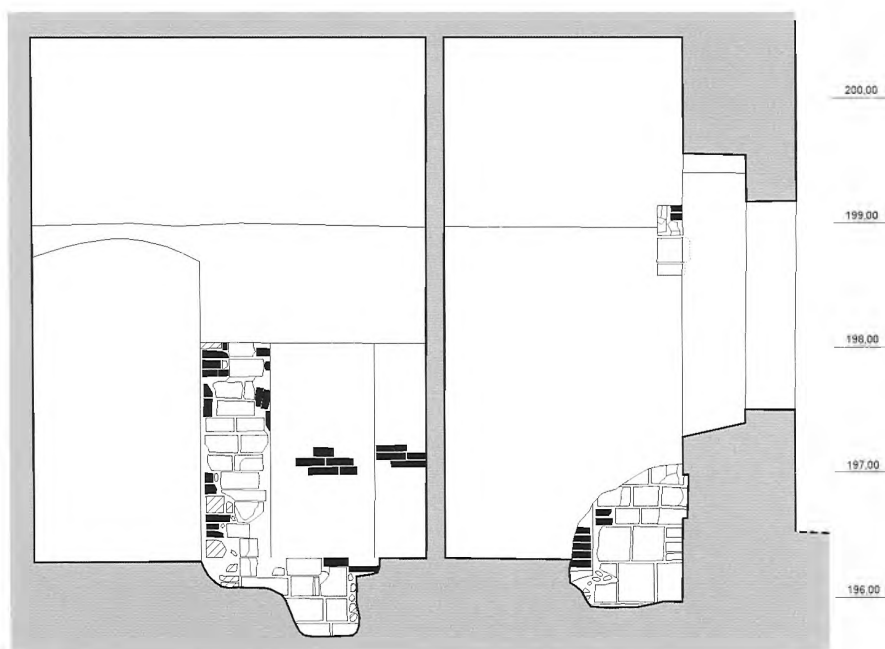

Obr. 6: Dokumentované kvádříky na západních stěnách obou podlaží objektu 2.

se vstupovalo od jihu. Bylo zaklenuto valenou klenbou. Přibližná výška tohoto podlaží představovala 4,5 m od podlahy k vrcholu klenby. Vzhledem k značnému porušení zdiva se nepodařilo nalézt okenní otvory o nichž můžeme pouze předpokládat, že byla z bez-

Obr. 7: Rozhraní kvádřikového a lomového v severní stěně objektu 2.

Obr. 8: Dokumentované kvádřiky stěny druhého podlaží objektu 2.

pečnostních důvodů spíše menších rozměrů. Vyšší podlaží se fyzicky nedochovala, ale věžový charakter budovy vede k předpokladu, že tento objekt měl ještě nejméně jedno podlaží, které mohlo plnit obytnou funkci a bylo přístupné z exteriéru.

Použitá stavební technologie řadí tento objekt mezi románské věžové domy stavěné z opukových kvádrů.

M.S. + M.T.

Základní otázka, která provází interpretaci románských staveb v Karmelitské ulici číslo popisné 529/III, je problém autenticity kvádrkového zdiva v místnosti 2. R. Hlubinka, V. Píša a ostatních autoři o jeho románském původu nepochybovali, i když se lišili v pohledu na funkci objektu. Po novém zhodnocení jak samotného zdiva a jeho prostorového vztahu k okolním objektům, tak výškovým srovnáním s úrovní terénů můžeme podle mého názoru toto zdivo z úvah o bezpečně doložené románské architektuře vyloučit.

Obr. 9: Výškové srovnání jednotlivých objektů a konstrukčních detailů zakreslené do pohledu na jižní fasádu domu čp. 529/III. Objekt 1 je prezentován řezem V-Z a detaily úrovní rozhraní nadzemního a základového zdiva (A) a vstupem do spodního podlaží (B), objekt 2 pohledem na jižní (!) stěnu s úrovní základové spáry (C). Šedě je vyznačena nejhořejší dokumentovaná úroveň splachů.

Především výškové uspořádání objektu je naprosto netypické, neznám žádnou bezpečně románskou místnost, jejíž podlaha by byla více než 6 metrů pod úrovní terénu. Typicky románská není ani podoba kvádříkové líce přístupné severní zdi. Kameny jsou opracovány širokým dlátem, a nikoli kladivem. Dalším nepřímým důkazem je přítomnost, i když ojedinělá, cihel ve zdivu. Jejich umístění ani rozměry nenaznačují, že by šlo o pozůstatky kapes po trámech. Nelze vyloučit, že jsou organickou součástí součástí zdiva.

M. T.

I přes atypické zahloubení objektu 2 můžeme považovat tento objekt za románský. Svědčí o tom zejména použitá technologie zdění z pečlivě opracovaných, opukových kvádříků, pravidelné řádkování a zmiňovaná vazba na starší věžový dům. Pozdější gotické a zejména renesanční úpravy domu zcela změnily jeho dispoziční uspořádání, kdy byla přibližně čtvercová prostora na západě prodloužena a na východě zkrácena.

Dosud nezodpovězenou otázkou zůstává vzájemný vztah tohoto věžového domu k objektu 2. Polohopisným rozbořem půdorysů a výškových úrovní lze usoudit, že objekt 2 z něhož se dochovaly dvě kvádříkové zdi, vznikl jako přístavba ke stávajícímu věžovému domu od západu k jeho severozápadnímu nároží jako následné rozšíření v románské stavební etapě. To že věžový dům vznikl jako samostatná solitérní stavba potvrzuje, že všechny konstrukce, které k němu dnes přilehají jsou až mladší přístavby z lomového zdiva. Základové zdivo věžového domu přístupné od severu z 1. pp je zakryto pouze plentou za kterou se dosud nacházejí podložní petřínské splachy. To také potvrzuje jeho solitérní založení. Nárožní poloha objektu 2 k věžovému domu je pravděpodobně způsobena značnou mírou jeho zahloubení, které by mohlo způsobit nestabilitu věže v bezprostředním sousedství.

M. S.

Na vytvoření dokumentace k článku se kromě autorů podíleli S. Matoušová, J. Mourek, M. Skrbek a J. Vachuda.

Literatura

- Dragoun, Zd.* 2002: Praha 885–1310. Kapitoly o románské a raně gotické architektuře. Praha.
- Dragoun, Zd. – Škabrada, J. – Tryml, M.* 2002: Románské domy v Praze. Praha – Litomyšl.
- Hlubinka, R.* 1951: Zprávy o některých románských nálezích v Praze, Časopis společnosti přátel starožitností, 59, 34–35.
- Libal, D. – Stach, E. – Lancinger, L.* 1965: Pasport domu čp. 529/III. SÚRPMO.
- Merhautová, A.* 1971: Raně středověká architektura v Čechách. Praha.
- Piša, V.* 1957: Středověká Praha ve světle nálezů z roku 1955, Ochrana památek, 72–104.
- Semerád, M.* 2001: Románský dvorec v areálu ministerstva školství. In: *Zavřel J. a kol.:* Petřín. Praha – Litomyšl.
- Vlček, P. a kol.* 1999: Umělecké památky Prahy – Malá Strana. Praha.